

Mr Саша Ђурић
асистент

ПИТАЊЕ ОДНОСА ИЗМЕЂУ УРАЧУНЉИВОСТИ И УМИШЉАЈА

Оног дана када наука почне проучавати нефизикалне појаве, у 10 година напредоваће више него у свим ранијим вековима своје историје

(Никола Тесла)

Садржина кривичне одговорности представља претходно питање у разматрању односа између урачунљивости и умишљаја. Према односу учинилац - кривично дело кривична одговорност може бити објективна и субјективна. Објективну кривичну одговорност сачињава узрочни однос између учиниоца и дела, и реално постојање деликта. Садржину субјективне кривичне одговорности чини постојање и објективне (учинилац - кривично дело) и субјективне компоненте. Субјективна компонента се састоји у свесном и вољном предузимању делатности уз сагледавање могућих последица које произлазе из тих делатности. Субјективна кривична одговорност се одређује у ужем и ширем смислу. У ужем смислу кривична одговорност представља скуп субјективних услова које карактеришу личност учиниоца дела, док у ширем смислу кривичну одговорност сачињава стицај објективних и субјективних компоненти (објективно-субјективна концепција о кривичној одговорности).¹

Југословенско кривично законодавство прихвата концепцију субјективне кривичне одговорности. Будући да је код нас усвојен дводеобни систем науке кривичног права, законодавац полази од јединства објективних и субјективних елемената кривичног дела и материју о кривичној одговорности разматра у другој глави општег дела Кривичног закона Југославије под називом "Кривично дело и кривична одговорност". Кривично дело је друштвено-опасно, противправно, у закону одређено (објективни општи елементи) и од виног лица (субјективни општи елементи) извршено дело. Субјективни општи елементи (урачунљивост и виност) кривичног дела представљају садржину кривичне одговорности. Урачунљивост и виност суд

¹ Чејовић др Бора, Кривично право, општи део, Ниш, 1995, стр. 297-298.

цени *tempore criminis*, према конкретном учиниоцу и делу. Поред урачунљивости и виности, услов кривичне одговорности је и узраст, тј. старосно доба учиниоца дела. Узраст је општи услов урачунљивости, јер представља критеријум за процену био-психо-социјалне зрелости личности учиниоца дела. За одређивање старосног доба користи се формални критеријум - календарски узраст који означава број достигнутих година. Физичка лица се класификују у три категорије (деца, малолетници и пунолетна лица). Деца су лица до 14 година старости и не подлежу кривичној одговорности (чл. 72. КЗЈ). Малолетници су лица 14-18 година старости и деле се на млађе и старије. Због карактеристичне структуре личности малолетници имају специфичан кривичноправни (глава VI КЗЈ) и кривично-процесни (глава XXVII ЗКП) статус. Малолетнику који је у време извршења кривичног дела навршио 14 а није навршио 16 година (млађи малолетник) суд може изрећи само васпитне мере, док малолетнику 16-18 година старости (старији малолетник) суд може поред васпитних мера, у законом предвиђеним случајевима, изрећи малолетнички затвор (чл. 73. ст. 1-2. КЗЈ). Према југословенском законодавцу услови за изрицање малолетничког затвора су: (а) да је старији малолетник извршио кривично дело за које је законом прописана казна тежа од 5 година затвора; (б) да због тешких последица дела и високог степена кривичне одговорности не би било оправдано изрећи васпитну меру (чл. 77. КЗЈ). Остаје отворено питање да ли законодавац под сложеницом "високи степен кривичне одговорности" подразумева постојање умишљаја и нехата, или само умишљаја, или само нехата. Мислимо да би разумније и практичније било уместо наведене сложенице употребити термин "умишљај". Исто тако, остаје дилема када је оправдано, односно неоправдано, старијем малолетнику изрећи малолетнички затвор. Дакле, према млађим малолетницима кривична одговорност је апсолутно искључена (тј. основ изрицања васпитне мере није кривична одговорност), док је према старијим малолетницима апсолутно искључена само када су у питању кривична дела за која је прописана казна затвора до 5 година. Трећу категорију представљају лица која су навршила 18 година и основ њихове кривичне одговорности и кажњивости чини урачунљивост и виност.²

² Борђевић др Мирослав, Бачић др Фрањо и други, Коментар Кривичног закона Југославије, Београд, 1982, стр. 65-67; 298.

У југословенској теорији постоје различита схватања о појму урачунљивости. Према критеријуму који се користи код дефинисања урачунљивости, све теоретичаре можемо класификовати у три групе.

Прву групу, чији је представник Никола Срзентић, чине писци који констатују да је урачунљивост основ виности и да сачињава саставни део учења о личности учиниоца кривичног дела.³ Аутори који следе Аћимовић др Михајла придржавају се позитивноправног појма неурачунљивости,⁴ док Миљковић др Милутин репрезентује трећу групу теоретичара који прецизно одређују појам урачунљивости.⁵

Метод др Доленц и Чубински др Михаило одређују урачунљивост као зрелост разума и воље и непомућено деловање душевне енергије која се састоји у способности схватања природе и значаја свога дела и према томе схватању радити.⁶ Јовановић др Љубиша вели да је урачунљивост скуп интелектуалних и волунтаристичких елемената који човека чине способним да расуђује, одлучује и управља сопственим поступцима,⁷ док Бачић др Фрањо мисли да урачунљивост представља конкретну способност учиниоца дела да схвати значај дела и да се у складу са тим понаша.⁸ Крстић др Божидар истиче да се урачунљивост састоји из способности схватања значаја сопственог дела и могућности управљања својим поступцима,⁹ док Ђорђевић др Мирослав сматра да је урачунљивост психичко стање учиниоца дела у време извршења дела, које га чини способним за психичке процесе преко којих се изражава његов однос према кривичном делу.¹⁰ Златарић др Богдан и Дамашка др Мирјан, истичу да је урачунљивост способност исправне спознаје социјалних норми и понашања у складу са том

³ Срзентић Никола, Стајић Александар и Лазаревић Љубиша, Кривично право, општи део, Београд, 1990, стр. 205-207.

⁴ Аћимовић др Михајло, Психологија злочина и суђења, (судска психологија), Београд, 1988, стр. 360.

⁵ Миљковић др Милутин, О урачунљивости без обзира на слободу воље, Бранич бр. 7, Београд, 1903, стр. 420-423.

⁶ Доленц др Метод, Систем целокупног кривичног права Краљевине Југославије, Београд, 1935, стр. 58.

⁷ Јовановић др Љубиша, Кривично право, општи део, Београд, 1986, стр. 199.

⁸ Бачић др Фрањо, Кривично право, општи део, Загреб, 1980, стр. 240.

⁹ Крстић др Божидар, Судска психијатрија, Горњи Милановац, 1986, стр. 12.

¹⁰ Стевановић др Мирослав, Правна заблуда у кривичном праву (докторска дисертација), Београд, 1989, стр. 224.

спознајом, а њени елементи су моћ расуђивања и моћ одлучивања.¹¹ Чејовић др Бора и Миладиновић др Видоје дефинишу урачунљивост као скуп интелектуалних и вољних способности на основу којих се учиниоцу дело може психички приписати.¹² Психички живот човека се састоји из психичких процеса и психичких особина. Психичке процесе сачињавају интелектуални, емоционални и вољни процеси, док се под психичким особинама подразумевају релативно трајне карактеристике индивидуе (навике, способности, темперамент, потребе и друге особине које се манифестују у реакцијама човека).¹³

Можемо констатовати да урачунљивост поседује одређене елементе (свест и вољу) који су најчешће кривичним законодавством одређени. У кривичној теорији свест представља постојање знања и искуства да нека конкретна радња проузрокује извесну последицу, док у психолошком смислу свест представља сложену психичку функцију која се састоји у доживљају самог себе и околине у одређеном простору и времену.¹⁴

Крстић др Божидар сматра да је свест одраз интегралне и посебне активности људског мозга која човеку омогућава да буде свестан сопственог постојања и догађаја у вези с њим и око њега (тј. свест је доживљај самог себе и доживљај околине, прошлости, садашњости и евентуалне будућности). Професор Крстић свест одређује као способност аутопсихичке и алопсихичке оријентације. Аутопсихичка оријентација је способност човека за давање тачних информација о сопственој личности (име и презиме, година рођења, занимње, брачно стање, положај у друштву и друго), док је алопсихичка оријентација способност тачне сналажљивости у простору, времену и према другим лицима. Оријентацију у простору сачињава способност давања тачних информација о себи, другом човеку или некој појави у односу на место где се налази или где се догађај одиграо, док је оријентација у времену способност давања исправних података временског карактера и њиховог континуитета (дан, доба дана, месец, година и други подаци о временском периоду када се одиграо неки догађај). Оријентација према лицима је способност распознавања предмета или лица и везивање њихове

¹¹ Златарић др Богдан и Дамашка др Мирјан, речник кривичног права и поступка, Загреб, 1966, стр. 345.

¹² Чејовић др Бора, *op. cit.* стр. 299.

¹³ Крстић др Божидар, *op. cit.* стр. 11.

¹⁴ Аћимовић др Михајло, *op. cit.* стр. 352.

идентификације за одређени временски период. Уколико је нарушена или аутопсихичка, или алопсихичка орјентација компромитована је и психичка функција свести. Професор Стојиљковић истиче да свест сачињава психичку структуру човека, док професор Душан Јевтић сматра да је свест склоп менталних функција (садржај свесности) и да се центри свести налазе у сувој možданој кори (тј. садржај људске свести се састоји из самосвести и из свесности о постојању реалног света).¹⁵

Према схватању већине југословенских теоретичара свест сачињава *моћ расуђивања*, као елемент урачуњливости, који представља могућност схватања значаја свога дела и састоји се из кумулативно повезаних и условљених психичких процеса (опажање, памћење, мишљење, интелигенција и друго). Расуђивање се састоји из способности схватања стварног и друштвеног значаја сопственог дела. Законски термин "стварни значај дела" означава схватање извршеног дела у природном смислу, тј. схватање значаја предузете радње, последице, узрочне везе између радње и последице, и других околности које карактеришу учињено дело.¹⁶ Заступници психолошко-нормативне теорије урачуњливости сматрају да "свест о стварном значају дела" обухвата и *свест о противправности*. Овакво становиште је прихватљиво само уколико се противправност схвати као синтеза материјалних (друштвена опасаност) и формалних (правна забрањеност дела) елемената. Уколико је учинилац кривичног дела свестан друштвене опасности дела и свестан моралне и обичајне забрањености дела, онда код њега мора постојати и свест о праваној забрањености дела. Ова констатација може се потврдити чињеницом да су сва кривична дела претходно била морални деликти и да је свест о моралним деликтима преузета и трансформисана у Кривичном праву у свест о противправности.¹⁷

Опажање или *перцепција* је психички процес, путем кога постајемо свесни околних предмета, који се састоји из осећаја и искуства. Објективну стварност сазнајемо преко наших чула - рецептора (вид, додир, слух и друга чула). Дејством дражи (спољашњих или унутрашњих) на чула настају живчани надражаји који се путем нерава преносе до коре великог мозга.

¹⁵ Наведено према Крстић др Божићу, Судска психијатрија..., стр. 20-21.

¹⁶ Борђевић др Мирослав, Бачић др Фрањо и други, *op. cit.* стр. 70.

¹⁷ Чејовић др Бора, *op. cit.* стр. 215-216.

У кори великог мозга наступа психонервна активност (осећаји). *Осећај* или *опажај* је непосредно сазнање предмета путем чула, док је осет сазнање појединих својства предмета кога опажамо. Будући да искуство настаје претходним суочавањем човека са конкретним стварима материјалног света, *функција искуства* омогућава човеку препознавање и схватање значаја посматраног предмета. Тако се процес опажања врши узајамним и складним дејством осећаја и искуства. Квалитет неке перцепције одређен је физичким, физиолошким и психолошким факторима. Од физичних фактора најзначајнија је конфигурација дражи које делују на чула (интензитет, квантитет и време деловања дражи). Међу физиолошким факторима треба издвојити врсте и физиолошке функције чулних органа и опште стање организма, док претходно искуство лица које опажа и став субјекта према опажању представља психолошки фактор. Дакле, опажање је активно одражавање објективне стварности кога детерминишу објективне карактеристике даваоца дражи, специфичност чула преко којих се преносе дражи, и структуралне и функционалне карактеристике лица које сазнаје дражи.¹⁸ На квалитет опажања утиче и *пажња* која представља умереност психичке активности на тачно одређени број дражи. Уколико је пажња интензивнија, утолико ће предмет опажања бити квалитетније представљен у свести.¹⁹

Памћење представља други елемент расуђивања и састоји се из *упамћивања, задржавања и репродукције* или *сећања*. Функцију памћења омогућава специфична структура мозга (тзв. пластичност централног нервног система). Када дражи путем нервних влакана доспеју до централног нервног система доживљени нервно-моздани процеси остављају траг у мозгу (енграм). Памћење може бити моторно, емоционално, сликовито и вербално-логично. Упамћивање представља депоновање примљених утисака у мозгу и настаје у процесу стварања енграма, док се задржавање састоји у чувању већ створених енграма. Последња фаза памћења је репродукција енграма чији квалитет зависи од претходних фаза и представља одражавање прошлости без поновног перципирања. Памћење може бити намерно и ненамерно. У вези са памћењем посебно је значајна *функција заборављања*, која се састоји у трајном или привременом губљењу онога што смо опазили (тзв. брисање енграма). Функцију памћења потпомаже способност централног нервног система за вршење упрошћавања, рационализације и

¹⁸ Крстић др Божидар, *op. cit.* стр. 48.

¹⁹ *Ibid.*, стр. 68-69.

наглашавања појединих садржајних елемената опаженог предмета.²⁰

Задатак мишљења је да координира све психичке процесе и омогући складност функционисања свих елемената свести. Мишљење сачињавају три елемента: (а) оперисање симболима; (б) усмереност мишљења; (в) увиђање нових односа и веза. Симболи (речи, појаве и друго) представљају опште особине посматраног предмета које човек опажа, сазнаје, или познаје на основу личног искуства. На пример, појмови (као врста симбола) се деле на опште и посебне. Општи појмови представљају заједничка својства предмета (на пример, појам књиге), док посебни означавају битна својства конкретно посматраног предмета (на пример, уџбеник, роман и друго). Оперисањем симболима човек сазнаје одлике предмета које није непосредно опазио. Пошто смо сазнали већину или све особине посматраног предмета, сада се мишљење усмерава ка решењу проблема пред којим се налазимо. На основу сазнања које смо стекли оперисањем симболима, формирају се представе и постављају хипотезе о могућем решењу проблема. Проверавањем постављених хипотеза и представа изводе се поједини судови о посматраном предмету. Применом различитих метода (компарације, анализе, синтезе, индукције, дедукције, апстракције, конкретизације и друго) из претходно створених судова се формира синтеза истинитих чињеница које одражавају суштину посматраног предмета, и та синтеза назива се закључком. О посматраном предмету се могу формирати један или више закључака.²¹ На пример, лице А је пуцало из пушке на лице Б. Лице Б је услед задобијених повреда после неколико минута издахнуло. На основу представе коју смо стекли увиђањем, реконструкцијом кривичног догађаја, исказом сведока, признањем окривљеног и исказом вештака формирали смо суд да је лице А својом радњом прузроковало смрт лица Б. Други суд смо извели подводећи конкретан кривични догађај под одређену правну норму Кривичног закона Југославије (правна квалификација дела). Из претходних судова извели смо закључак да је лице А учинило кривично дело убиства (чл. 47. ст. 1. КЗС), чиме су се стекли услови за његово кривично гоњење. Дакле, мишљење је сложен психички процес (у процесу мишљења користе се различите интелектуалне операције) којим човек сагледава предмете, појаве и њихове односе, упознаје стварност и ствара закључке. Мишљењем се схватају и

²⁰ Ibid, стр. 52-53.

²¹ Ibid, стр. 32-36.

увиђају односи и везе између посматраних појава. Оруђе мишљења је говор, а језик као систем знакова је средство говора. Говор може бити унутрашњи и спољашњи.

Интелигенција представља способност сналажења у новим условима на основу искуства. Фактори развоја интелигенције су узраст, наслеђе и социјална средина. Особине интелигентне радње су: (а) правилно постављање проблема (б) тражење решења кроз постављање разних хипотеза (в) проверавање постављених хипотеза и доношење логичких закључака. Према Spearman-у у интелигентним радњама учествују општи или фактор Г и специфичан или С фактор. Фактор Г означава опште човекове способности које су заступљене у свим активностима, док фактор С представља специфичне персоналне способности за обављање одређених делатности. Ниво интелигенције изражава се као количник интелигенције (IQ). Количник интелигенције се добија када се психички узраст подели са годинама старости и помножи са бројем 100.²² Уколико је било који од поменутих елемената расуђивања нарушен долази до поремећаја функције расуђивања.

Други елемент урачунљивости је воља. У доктрини постоје различита схватања о вољи. Према мишљењу Капамације воља је способност избора између различитих објективних могућности делања, одабирање и кочење унутрашњих подстицаја нарочито оних нагонске и афективне природе. Штернић сматра да је воља психички процес специфичан за сваку личност, којом се свесно усмеравају активности ка одређеном циљу и састоји се из три фазе (јављање побуда, прихватање одлуке и размишљање о њеној реализацији, и реализација прихваћене одлуке).²³ Професор Крстић истиче да се воља састоји из људских активности које су усмерене на задовољавање потреба, а потребе су најчешће нагонског, егзистенцијалног и социјалног карактера.²⁴

У кривичној теорији воља се одређује као *моћ одлучивања*, односно доношење одлуке о предузимању или непредузимању одређених радњи. Одлучивање се састоји у просуђивању о различитим могућим алтернативама, одабирању једне од њих и концентрацији воље у циљу реализације донете

²² Ibid, стр. 56-57.

²³ Ibid, стр. 27.

²⁴ Ibid, стр. 27-28.

одлуке.²⁵ Моћ одлучивања је могућност управљања својим поступцима сагласно садржају свести и манифестује се у предузимању вољне радње. Предузимање вољне радње се састоји у *савлађивању унутрашњих и спољних препрека*. Садржину савлађивања унутрашњих препрека сачињава *настанак и борба мотива, владање емицијама и владање нагонима*, док се савлађивање спољних препрека састоји у *отклањању објективних околности које онемогућавају спровођење донете одлуке* (набављање средства за извршење кривичног дела, проналажење саучесника и друго). Вољне активности се одвијају кроз припремну и завршну фазу. У припремној фази се одвија интрапсихичка активност, која се састоји у савлађивању унутрашњих препрека, доношењу одлуке и размишљању о реализацији одлуке. Завршну фазу сачињава низ активности које човек предузима ради отклањања спољних препрека и остваривања циља (реализација донете одлуке). Све човекове активности се могу поделити на вољне и невољне. Вољне радње су производ намерне одлуке којима се остварују унапред свесно прихваћени и постављени циљеви, док се невољне радње одвијају под притиском мотива код којих је изостала припремна фаза, при чему настале потребе изазивају непосредну активност.²⁶

Посебан значај за човеков психички живот имају емоције и нагони. Све људске активности су прожете емоцијама. Човек свакодневно доживљава одређена узбуђења. *Емоције* представљају нормална емотивна реаговања на збивања како у сопственом организму, тако и у спољашњој средини. Кроз емоционална реаговања се манифестује специфичан однос човека према реалним појавама. Зато што су поступци и понашање човека у великој зависности од емоционалног стања личности, емоције представљају један од битних фактора прилагођавања појединца социјалној средини.²⁷ Манифестација емоција, као и понашање, формирају се сазревањем личности и учењем. Емоционално сазревање се састоји у кочењу и учењу начина како да се реакције и узбуђења контролишу и одгајају, и у предвиђању последица. Емоционална контрола је битан регулатор људског понашања и представља услов

²⁵ Ђорђевић др Мирослав, Бачић др Фрањо и други, *op. cit.* стр. 70-71.

²⁶ Јевтић др Душан, Судска психијатрија, Београд, 1951, стр. 64-65.

²⁷ Крстић др Божидар, *op. cit.* стр. 38.

цивилизованог живота. Суштина емоционалне контроле се састоји у одлагању емоционалних реакција у тренутку када су емоције изазване.²⁸ Нарушавање емоционалног апарата може изазвати како поремећаје у домену свести и воље, тако и поремећаје целокупне структуре личности. Афекти, који представљају јака и краткотрајна осећања праћена телесним и изражајним појавама, могу утицати на процес расуђивања или на процес одлучивања, или истовремено и на свест и на вољу. Сви афекти се деле на физиолошке (гнев, страх, радост и жалост) и патолошке (препаст, паника, јарост и очајање). Тако, код убиства на мах учинилац под утицајем физиолошког афекта, који делује као психички ураган и детерминише понашање, предузима радњу и остварује последицу кривичног дела. Физиолошки афект је узрокован провоцирајућим понашањем пасивног субјекта, али не искључује увек урачунљивост као патолошки афект.²⁹

Нагони су у служби одржавања човековог живота и представљају енергију која проистиче из одређених физиолошких потреба (глад, жеђ, секс и друго). Деле се на виталне (нагон за исхраном, нагон за живљењем, сексуални нагон и родитељски нагон) и социјалне (одражавају потребу човека за живљењем у социјалној средини уз поштовање друштвених норми понашања). Нагонске радње представљају врсту невољних радњи и извршавају се без претходног промишљања. Након задовољења нагона човек осећа пријатност, док незадовољење и потискивање нагона чини човека напетим, раздражљивим и конфликтним. Владање нагонима представља вољну радњу која се одвија сагласно садржају свести. Поред нагонских, постоје рефлексне, инстинктивне и навикнуте радње. Рефлексне радње, као врста несвесних радњи, представљају аутоматске реакције појединих делова човековог организма на спољне надражаје, док су инстинктивне радње израз унутрашњих импулса целог организма. Навике су свесне радње које у почетку човек учи, како би временом прешле у аутоматско извођење, при којима свест делимично учествује.³⁰ Будући да је модерној науци само делимично познат психички живот човека, наше излагање о садржини урачунљивости се заснива на савременим психо-

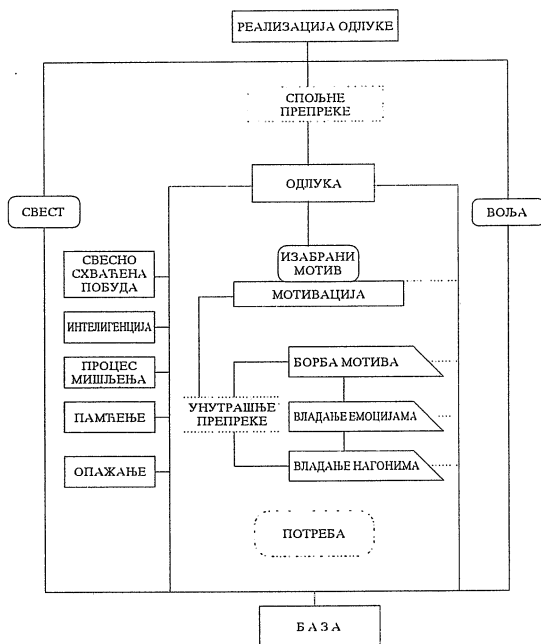
²⁸ Ibid, стр. 39.

²⁹ Ibid, стр. 39-46.

³⁰ Ibid, стр. 59-60.

лошким и психијатријским схватањима, а за потребе науке Кривичног права.

Професори Јовановић и Миладиновић истичу да се урачунљивост може схематски приказати.³¹

Наведене дефиниције о урачунљивости узимају свест и вољу као најважније елементе човековог психичког живота. Поремећаји у било ком домену свести, воље, или других области психичког живота, могу се одразити и на урачунљивост. У већини модерних кривичних законодавстава прихвата се негативна дефиниција урачунљивости. Одређивање појма неурачунљивости је у складу са принципом релативне пресумције урачунљивости у кривичном поступку. Суд урачунљивост цени *tempore criminis*, према конкретном учиниоцу и кривичном делу. Није урачунљив учинилац дела који у време извршења кривичног дела није могао схватити значај свога дела или није могао управљати својим поступцима услед трајне или

³¹ Јовановић др Љубиша и Миладиновић др Видоје, предавања из предмета Кривично право, друга година Правног факултета у Нишу, школска 1986/87.

привремене душевне болести, привремене душевне поремећености и заосталости душевног развоја (чл. 12. ст. 1. КЗЈ).

Постоје три метода за утврђивање неурачунљивости (биолошки, психолошки и биолошко-психолошки или мешовити). Биолошким методом се откривају психопатолошка стања у личности учиниоца дела, која представљају биолошки основ неурачунљивости. Овим методом не утврђује се утицај биолошких узрока неурачунљивости на моћ расуђивања и моћ одлучивања. Према биолошком методу учинилац је наурачунљив ако је у време извршења дела био душевно поремећен. Психолошким методом се констатује постојање патолошких стања и утврђује њихов утицај на моћ расуђивања и моћ одлучивања. Овим методом се утврђују последице неурачунљивости. Према психолошком методу учинилац је неурачунљив ако *tempore criminis* није могао да схвати значај свога дела и да управља својим поступцима. Мешовитим методом се утврђују и узроци и последице неурачунљивости. Овај метод је прихваћен у југословенском кривичном законодавству. Биолошке основе неурачунљивости чине три врсте душевних поремећености (трајно или привремено душевно обољење, привремена душевна поремећеност и заосталост душевног развоја или олигофреније). Психолошке основе неурачунљивости чине немогућност схватања значаја свога дела (нарушена моћ расуђивања) и немогућност управљања својим поступцима (нарушена моћ одлучивања). За егзистенцију неурачунљивости потребно је постојање најмање једног биолошког и једног психолошког основа. Сазнања психијатрије и психологије доказују постојање бројних прелазних стања између потпуне урачунљивости и потпуне неурачунљивости. Прелазна стања (тзв. смањена урачунљивост), уведена су у кривично право под утицајем Социолошке школе. Узроци смањене урачунљивости су идентични узроцима који изазивају неурачунљивост. Учинилац чија је способност да схвати значај свога дела или способност да управља својим поступцима била битно смањена услед неког стања из става 1. овог члана може се блаже казнити - битно смањена урачунљивост (чл. 12. ст. 2. КЗЈ). И битно смањену урачунљивост суд цени према конкретном учиниоцу и делу, *tempore criminis*, и представља услов блажег кажњавања и факултативни основ ублажавања казне (чл. 42-43. КЗЈ).³² Будући да се биолошки основи неурачунљивости и битно смањене урачунљивости које познаје позитивни Кривични закон Југославије не подударају са сазнањима модерне психијатрије,

³² Ђорђевић др Мирослав, Бачић др Фрањо и други, *op. cit.* стр. 68-72.

мислимо да је потребно у овом домену извршити усаглашавање. Душевне поремећености могу бити наслеђене, урођене и стечене, а њихови узроци су органске (наследни фактори, повреде, тровање и обољења заметка, обољења ендокриних жлезди, повреде и обољења која настају у току живота, обољења и запаљиви процеси на мозгу, тровање и друго) и психолошко-социјалне природе (душезни потреси, стресови, неурозе, психозе и друго - настају због конфликта у социјалној средини). Душевна обољења представљају органско нарушавање структуре централног нервног система и испољавају се у патолошким облицима психичких функција. У југословенском кривичном законодавству термином "душевно обољење" означавају се сви поремећаји психичких функција који по свом интензитету доводе до наступања неурачунљивости или битно смањене урачунљивости. Према временском трајању душевна обољења се деле на трајна и привремена. Трајна душевна обољења представљају дужевремену психичку болест (епилепсија, схизофренија, параноја и др.), док су привремена обољења психичке болести краћег трајања које могу спонтано престати или се могу медицинским мерама излечити (делузије, дипсоманије, делиријум тременс, љубомора, алкохоличарске халуцијације и друго). Привремене душевне поремећености представљају временски одређено нарушавање психичких функција мозга и трају док не престане дејство унутрашњег узрока поремећаја или док се не излече медицинским мерама (психопатије, акутни алкохолизам, патофизичка стања, афективна стања јаког интензитета и др.). Карактеристике привремених душевних поремећености су: а) привремени душевни поремећаји могу изазвати патолошка стања различитог интензитета и врсте која проузрокују неурачунљивост; б) сва патолошка стања су привременог карактера, а лица која су се налазила у оваквом стању у време извршења кривичног дела касније могу бити потпуно урачунљива. Олигофреније представљају психичку неразвијеност која је производ или закржљалости разума, или патологије ендокриног система, или дуготрајног неживљења у социјалној средици (церебралне олигофреније, ендокрине олигофреније и чулни недостаци). Душевне заосталости могу настати у време зачећа, за време трудноће, порођаја, као и после порођаја у првим годинама живота. Од олигофренија се разликује душевна незрелост деце и малолетника код којих још увек траје био-психо-социјални процес сазревања личности,

док у односу на њихов узраст не постоје патолошка стања у психичком развоју.³³

Из наведеног може се третирати питање односа између урачунљивости и виности, односно урачунљивости и умишљаја. Свест и воља представљају елементе и урачунљивости и умишљаја. И док урачунљивост одражава општа психичка својства личности учиниоца дела (тј. његову нервно-психичку способност да свесно и вољно делује), умишљај представља свесно и вољно остварење кривичног дела (тј. посебан психички однос учиниоца према извршеном делу као свом остварењу). Да би неко лице имало психички однос према сопственој делатности, оно мора претходно поседовати здрав психофизички апарат. Према томе, урачунљивост је основ или општи претходни услов неопходан за постојање виности, односно умишљаја. Без постојања урачунљивости не може постојати умишљај.³⁴ Међутим, према схватању Bettiol-а урачунљивост је способност мишљења, предвиђања, оцењивања (интелектуални елемент) и хтења (вољни елемент). Antolisei истиче да урачунљивост представља саставни део учења о личности учиниоца дела. У посматрању односа између урачунљивости и виности, осим свести и воље треба узети на знање и друге елементе психичке структуре личности. Урачунљивост се изједначава са кривичном способношћу, а кривична способност је претпоставка кривичне одговорности. Renieri мисли да виност може постојати и без урачунљивости. Виност је кривичноправна категорија која означава психички однос учиниоца према делу, без обзира да ли се ради о урачунљивом или неурачунљивом лицу. Разлика је у томе што виност код урачунљивих лица представља основ примене казне, док код неурачунљивих лица представља основ примене мера безбедности и васпитних мера. На тај начин, урачунљивост не представља основ виности, односно умишљаја, већ лични статус који означава својство учиниоца и основ за примену кривичне санкције. Однос између урачунљивости и виности добија посебан третман у учењу о финалној радњи која је настала у немачкој теорији. Velzel мисли да је виност елемент урачунљивости, јер умишљај и нехат не улазе у виност. Радња извршења је циљна делатност. Човек свесно бира средства за постизање замишљеног циља користећи, при том, познавање закона узрочности. Изабраним средствима се усмерава узрочни ток збивања ка постављеном циљу, а та свесна и вољна активност која води до циља представља основ и садржину радње

³³ Јовановић др Љубиша, *op. cit.* стр. 204-206.

³⁴ *Ibid.*, стр. 220.

извршења кривичног дела као финалне радње. Свесна и на циљ усмерена радња може бити само умишљајна и зато умишљај представља битан елемент радње кривичног дела.³⁵ Ми прихватамо становиште југословенског кривичног законодавства према коме је урачунљивост како основ виности, тако и кривичноправна способност за кривичну одговорност (чл. 11. КЗЈ).

³⁵ Наведено према Таховић др Јанку, Кривично право, општи део, Београд, 1961, стр. 167-170; 206-207.

LA QUESTION DU RAPPORT ENTRE LA RESPONSABILITÉ POUR SES ACTES ET LA CULPABILITÉ

Résumé

De pair avec l'acte criminel et la sanction pénale, la responsabilité pénale présente une notion juridique fondamentale. Dans le système tripartite de la science du Droit pénal la responsabilité pénale est liée à la personne exécutive de l'acte criminel et présente une notion indépendante et fondamentale, alors que dans le système bipartite la responsabilité pénale présente une notion intégrante de la science sur l'acte criminel. Les éléments de la responsabilité pénale sont: la responsabilité pour ses actes (l'outrecuidance) et la culpabilité. La responsabilité pour ses actes présente la capacité neuropsychique, consciente et voulue, pour l'action, alors que la culpabilité présente le rapport psychique du fauteur à l'égard de l'acte criminel commis et se manifeste à travers le conscient et l'inconscient (l'acte conscient et l'acte non voulu). La science du Droit pénal commet une faute lorsqu'elle considère la responsabilité pour ses actes et la culpabilité (c'est à dire le "voulu") comme deux catégories psychiques indépendantes l'une de l'autre. De même, le contenu de la responsabilité pour ses actes et la culpabilité ne peut pas être observé partiellement. La responsabilité pour ses actes et la culpabilité comme catégories psychiques complexes ne présentent qu'un segment de la structure de l'individu. La personnalité de l'homme c'est un système dynamique des microsystèmes d'après lequel chaque microsystème représente la synthèse des catégories psychologiques qui s'imprègnent entre eux, s'entrelacent et s'accordent. C'est pourquoi nous tenons que la science du droit pénal doit fonder une analyse des rapports entre la responsabilité de ses actes et la culpabilité sur la méthode interdisciplinaire et synthétique dans le cadre des connaissances entières esogothériques et ésogothériques sur l'homme.

Le Code pénale de Yougoslavie, du point de vue science psychiatrique utilise les termes inadéquats pour les raisons biologiques de la non responsabilité de ses actes. Nous tenons que cette contradiction citée devrait être résolue par l'adoption des termes psychiatriques contemporains pour les raisons biologiques concernant la non responsabilité pour ses actes et celle considérablement diminuée dans la science du Droit pénal et dans la législation pénale.